

€uro Eesti

JAAK VALGE

Eesti kroon tuli käbele justkui äsja, ent ometi on need seitseist „krooniaastat” olnud üks pikim ühe-raha-periood Eestis viimasel sajal aastal. Mõne stabiilse riigi kodanikule tunduks see uskumatu, ning asjakohaselt, sest Eesti ongi erand: kui koostada edetabel Euroopa ühiskondadest, kus 20.–21. sajandil on ametlikult käibel olnud kõige rohkem erinevaid rahasid, on Eesti selles esikohal.

CORBIS / SCANPIX

rahade reas

Rahakarussell algas Vene tsaaririigi hiilguse kokkuvarisemisega Esimeses maailmasõjas ja Vene revolutsioonides, millega koos tuhmus ja vajus pärast kiiret agooniat mineviku ka tsaarirubla. 1918. aasta lõpus, kui suuremas osas Eestis kehtis Eesti Vabariigi võim, tunnustati Eestis ametlike maksevahenditena Tsaari-Vene, Venemaa Ajutise Valitsuse ja Nõukogude rahatahti, Saksa riigimarkasid, okupeeritud territooriumide tarvis Saksa maal välja antud Ida-Laenukassa rublasid ja markasid ning lisaks ka Soome markasid. Tagatipuks – nagu neid värvilisi pabereid ikka veel vähe olnuks, aga teisalt just tänu sellele – meisterdasid kodanikud hulgaliselt valerahagi juurde. 1919. aastal tuli käibeale Eesti mark, mis teised valuutad kõrvale lükkas, kuid mis 1924. aasta stabiliseerimise käigus krooniga asendada otsustati. 1928. aastal ringlusse tulnud Eesti kroon devalveeriti Suure majanduskriisi käigus: tegemist oli olulise majanduspoliitilise murranguga ning ka seaduste muutmise, mistõttu devalveerimist on põhjust pidada samuti rahareformiks.

Järgmised käibeale tulnud rahad märkisid võrvõimu perioode – Nõukogude rubla, esialgu märtsini 1941 kõrvuti krooniga, Saksa *Ostmark*, taas Nõukogude rubla, mille väärtus ja välimus kahel korral muutus. Kuni 1992. aastal Eesti Vabariigi uued kroonid ja sendid taas käibeale tulid.

2012. aastast tuleb Eestis ringlusse Euroopa Liidu ühisraha – euro. Siirdumine eurole on olnud valitsuse viimaste aastate ehk kriisiaja peamine majanduspoliitiline eesmärk. Käesoleva reformi tähendust määratledes vaadeldgem eelmisi Eesti riigivõimu rahauuendusi.

Eesti mark – Vabadussõja võiduelendus

Vabadussõja alguseks 1918. aasta lõpul olid rahva, eriti maainimeste kätte kogunenud suured summad Vene ja Saksa paberraha, mille väärtus oli küll järsult langenud ning langes veelgi. Aga

riigil polnud sedagi kirevat rahapaberit, rääkimata dollaritest või naelsterlingitest. Kodanike annetustest võis esialgu ehk jätkuda riigivõimuorganite esialgse tegevuse tarvis, kuid riigikaitseks kuluvad summad olid hoopis teises suurusjärgus.

Sõjapidamine nõudis raha mitte ainult palju, vaid ka kohe, sest muidu oleks Eesti Vabariik kokku varisenud. Valitsus hakkas tarmukalt tegutsema paralleelselt kahes suunas – otsima välislaenu ning päästma end olemasolevate võimalustega ehk siis Eesti rahva ressursidega. Kuna suurema välislaenu saamise püüded jooksid liiva, jäi ainult teine võimalus ehk rahvalt laenamine. Juba 1918. aasta novembris oli rahaminister Juhan Kukk esitanud valitsusele kava Riigikassa lühiajaliste viieprotsendilise intressiga võlakohustuste väljaandmiseks. Neid Soomes trükitud võlakohustusi loodeti müüa ettevõtetele ja eraisikutele 30–50 miljoni Saksa marga väärtuses. Ent trükkimine venis ja kodanikelt võeti esialgu raha tellimuse möllimisel. Niimoodi võis kodanik võlakohustuste ostmist vaadelda pigem kui annetust riigile. 15. jaanuariks oli küll laekunud kuus miljonit marka, kuid juba varem oli selge, et riigi rahaprobleemi see ei lahenda, sest sellega sai sõda pidada üksnes paar nädalat.

7. jaanuaril 1919 tegi rahaminister Juhan Kukk valitsuse istungil ettepaneku panna rahana käima needsamad trükitavad võlakohustused. Nii jäigi, valitsus kuulutas otsuse välja 18. jaanuaril 1919. See oli teravmeelne käik ja antud olukorras ilmselt ainus võimalus riik päästa. Esimene partii trüki-värskeid väärtpabereid saabus Helsingist Tallinna 21. jaanuari õhtul. Neid valmistati kuni 1919. aasta septembrini kokku 250 miljoni marga väärtuses.

Paralleelselt selle poolraha käibeletoomisega algasid ettevalmistused pärisraha väljaandmiseks. Raha nime üle ei vaieldud, see oli võlakohustustele trükitud nime näol iseenesestki selge. 9. aprillil tulid ringlusse esimesed kolm miljonit Eesti marka. Mais kuulutati Eesti margad ainsaks seaduslikuks

maksevahendiks. Veebruaris vastu võetud Eesti Panga põhikirjaga oli neile määratud sama kõrge kullasisaldus kui Prantsuse kuldfrangil.

See kullasisaldus kõlas küll hästi, aga sisu ehk kulda või välisvaluutat sel taga polnud. Riigi kulused vähendada ega tulused tõsta ei saanud, nii jäi ainult üks tee – finantseerida sõjapidamist ka edasi rahapaberi juurde-trükkimisega. Vabadussõja lõpul oli käibel juba 622 miljonit marka ning arusaadavalt tähendas see marga väärtuse kiiret mõõna. Raha käibelelaskmisest saadi Vabadussõja aastatel ligi 60 protsenti riigi tuludest. Siinkohal on tuluna arvestatud ka toidukaupadena ja varustusena saadud laenu. Nimelt sai Eesti Vabariik Vabadussõja ajal üsna suurt sõjavarustus- ning toitlustuslaenu kaupade näol Ameerika Ühendriikidelt, Suurbritanniast, Prantsusmaalt ja Taanist. Kuid need saadetised hakkasid Eestisse kohale jõudma alles 1919. aasta kevadest. Suuremaid rahalaene ei saadud kusagilt.

CORBIS / SCANPIX

Oma rahal oli Vabadussõja võidus otsustav tähtsus. Põhilised sõja kulud maksiski kinni Eesti rahvas läbi rahamärkide väärtuse alanemise – ehk vaesudes. Aga muid variante iseseisvussõda võita ei olnud ja ohver läks asja ette.

Eesti kroon – idaturu ülehindamise kooliraha

Edasi nii edukalt ei läinud, ehkki esialgu näis väljavaade hea. Nimelt sai Eesti Tartu rahulepinguga 15 miljonit kuld-rubla, lisaks teeniti 1920. aastate algul bolševike kulla vahendamisel. Esimestel rahuaastatel oli ka Eesti eksport Nõukogude Venemaale suhteliselt ulatuslik, moodustades 20–30 protsenti üldväärtusest. Kuid paljud, lähtudes tsariaegsetest majandussidemetest, pidasid seda kõrvalekaldeiselt väike-seks. Eesti marka trükiti jätkuvalt juurde, nii riigi eelarve puudujäägi katteks, aga peamiselt laenude andmiseks Eesti Panga kaudu. Helde laenu-tegevuse motiiviks võis olla mõnede juhtpoliitikutute, sh riigivanem Konstantin Pätsi idee luua Eesti Panga vahenditega Eesti rahvuslik kodanlus, ning arvamus, et idaturg avaneb.

Kuid vastupidiselt unistustele ei saanud Nõukogude Venemaast Eesti rahvusliku kodanluse enamuse ämma-emandat. 1923. aastal, pärast läbimurret teistele lääneturgetele, vähendas Nõukogude Liit järsult impordi Eestist. Sellest hoolimata ning osaliselt selle tõttu jätkas Eesti Pank 1923. aastal senist laenupoliitikat, kuni osa Tartu rahulepinguga saadud kullastki oli markadeks tehtuna välja laenatud. Neid Eesti Panga mõjukaid võlgnikke, kel idasuunaliste äriplaanide luhtumise tõttu võlad üle pea loksasid, võis kaasa kiskuda idee Eesti marga hüperinflatsioonist, sest nii oleksid nad vabane-nud võlgadest.

Nendes tingimustes oli vaja raha kurss stabiliseerida. Rahauuenduse arhitekti Otto Strandmani kavast oli rida samme, kuid alustalaks oli Eesti rahaüksuse valoriseerimine ehk viimine kindlale väärtusalusele. See tähendas tolle aja valikute kohaselt üleminekut kullastandardile. Edaspidi tuli kõiki tehinguid teha kulla alusele fikseeritud rahaüksuse baasil ning võlausaldajad võisid nõuda, et varem tehtud laenu-d makstaks tagasi tollel samal alusel. See oli abinõu, mis pidi võtma mõjukatelt võlgnikelt põhjuse soovida Eesti raha hüperinflatsiooni. Reform pidi toimu-ma kiiresti ja otsustavalt, sest marka ähvardas usalduse kaotus ja kokkuvarisemine. Lisaks varitses veel üks oht, mida Strandman ja tema kolleegid tol-lal ei teadnud: Leningradi kesklinnas ja Tallinna agulites valmistisid Eesti bolševikud ette hoopis Nõukogude rubla käibeletoomist. Ehk riigipööret.

Esialgu tuli siiski kroon, mitte rubla. Riigikogus 1924. aasta suvel vastu võetud valoriseerimise seadusega kehtestati uus rahaühik, mille kullasisaldus võrdus Rootsi krooniga. Kullasisaldus oli seekord tegelik, mitte deklaratiivne, ehkki Eesti kroon ise esialgu veel käibe-le ei tulnud. Eesti majanduspoliitika ajaloo üks olulisemaid seadusi – valoriseerimise seadus – sai lõpliku kuju mit-me improvisatsioonide tulemusena. Krooni nimetuse ja Rootsi krooni kullasisalduse võtmine uue rahaühiku aluseks tulenes lihtsalt heast juhusest: Rootsi krooni kurss oli 1924. aasta suvel lähedane sajale Eesti margale ja see tegi ümberarvestamise ning uue väärtusaluse leidmise lihtsaks. Kõne all olid aga ka 100 penni sisaldava marga nime säilitamine ning uued variandid, nagu 100 sajandikku sisaldav adra, 100 krossi sisaldav taaler ning 100 sajakut sisaldav est, estar või esta.

Valoriseerimine ning teised stabi-liseerimismeetmed olid asjakohased ning andsid oodatud tulemust. Otsused tehti oma jõududega ja kiirelt. 1924. aasta hilissügiseks oli usaldus taastatud ning rahandus *de facto* tasakaalustatud. Reformi käigus suheldi siiski ka välis-ekspertidega. Septembris 1924 oli välis-minister Karl Robert Pusta pöördunud ekspertide kutsumise ja välislaenu pal-vega Rahvasteliidu finantskomiteesse. Eesti rahandusega käisid tutvumas mit-med asjatundjad, kes kinnitasid 1924. aasta suvel algatatud suuna õigsust. Laenukõnitus jäi aga mitmel segasel põhjusel venima. Alles 1926. aasta lõpus kirjutas rahaminister Leo Sepp alla

finantskomitee heaks kiidetud laenu-lepingu protokollile. Viimase suuruseks fikseeriti 1,35 miljonit naelsterlingit. Ehkki rahauuenduse läbiviimiseks ei olnud laen enam tingimata tarvilik, oli see ometi kasulik, kuna leevendas Eesti kroonilist kapitalipuudust.

1. jaanuarist 1928 jõustusid Riigi-kogus vastu võetud välislaenu seadus, riigikassatähtede emissiooni lõpetamise seadus, rahaseadus ning Eesti Panga uus põhikirj. Rahasüsteem rajati kuldvaluutastandardile ja rahaühikuks määrati kroon, mis oli võrdne saja senise margaga. Eesti krooni „hinnaks” jäi Rootsi krooni kullasisaldus ehk 0,4032 grammi puhast kulda. Käibe-le tuli kroon 1928. aastast.

1924. aasta pööre seadis Eesti majanduse loomulikule alusele, esialgu tuli arendada seda, milleks Eesti võimeline oli. Ehkki pööre oli aasta või paari võrra hilinenud, suudeti pärast vaevarikast, ent kiiret kohanemist edaspidi sisuli-selt ilma idaturuta toime tulla. See tähendas Eestile ühtlasi üleminekut Venemaa majanduslikust globaal-regioonist Lääne- ja Kesk-Euroopa regioonini. Erakordselt lühikese, maailma uuemas majandusajaloos pretse-denditult lühikese ajaga.

Ent aastatel 1923–1924 ei olnud Eesti kaugel ka hüperinflatsioonist, mis oleks olnud poliitiliselt ohtlik. Kui bolševikud oleksid saanud 1. detsembri hommikul rünnata kokkuvarisenud rahaga ja autoriteedi kaotanud riiki, justkui tõendit, et Eesti majandus on võimeline elama ainult koos Venemaaga, võinuks Eesti ajalugu olla teistsu-gune.

Pikemas vaates tähendab aga 1924. aasta pööre üht väga olulist teadmist – nimelt seda, et Eesti võib majandus-likult ilma Venemaata suurepäraselt hakkama saada. Iseseisvuse taastamisel ning 1990. aastatel kurssi valides oli sel teadmisel eluline, eneseusaldust hoidev tähendus. Selles valguses polegi esi-mese krooni kooliraha ehk üleliia suur.

1933. aasta devalveerimine kui majanduskriisi lõpparve

Aastatel 1929–1933 maailma haaranud Suur Depressioon oli seni teadaolevalt raskeim majanduskriis, mil töötaolek ulatus paljudes tööstusriikides üle 25 protsendi ja tööstustoodangu maht langes paarikümne aasta tagusele tase-mele. Tekkisid supiköögid, töötatõ-lised korraldasid näljamarsse ja väi-kesed lapsed pidid tihti tühja kõhuga magama minema.

MIS ON MIS

DEVALVEERIMINE – rahakursi alandamine välisvaluuta suhtes

DEFLATSIOON – üldine hinnataseme alane-mine ning rahaühiku ostujõu suurenemine

INFLATSIOON – raha väärtuse pidev kahanemine

VALORISEERIMINE – rahakursi tõstmine välis-valuuta (kulla) suhtes; revalveerimine

Senised Eesti riigi rahareformid on toimunud selge vajaduse tõttu. Nende reformide ärajätmine või nendega hiline mine oleks muutnud Eesti ajalugu ja nüüdisaega.

Kriisi võib jaotada kaheks etapiks – esiteks aeg kuni 1931. aasta sügiseni, mil majandusolukord kõigis lääneriikides halvenes, ning selle järgne aeg. Nimelt devalveeris Inglismaa 1931. aasta septembris naelsterlingi. See oli rohkem kui lihtsalt ühe riigi valuuta kullasisalduse vähendamine. Naelsterling oli maailma rahanduse alustala ning see tähendas senise maailma rahanduskorralduse purunemist. Kuid pärast devalveerimist hakkas Inglismaal ja inglaste eeskuju järginud maades olukord paranema, deflatsiooni valinud maad kogesid aga n-ö kriisi suures üldkriisis. Et hoida sisse- ja väljavedu tasakaalus, kalduti meeletikele abinõudele: valuutakontrolli koos või ilma tollide tõstmiseta, impordikvootide laiendamine jms. Ühtset suhtumist ei olnud.

Eesti majandus hakkas kriisist jänni jääma 1930. aastal. Tööstustegevuse madalaim seis oli 1932. aastal, mil toodang oli kahanenud viiendiku võrra. Põllumajanduse olukord kujunes aga veel raskemaks kui tööstusel. Algul püüti hinnalangust korvata müügikoguste suurendamisega, ent peagi selgus, et sel viisil tasakaalu hoida ei ole võimalik. Põllumajanduse müügikaupade hinnad langesid rohkem kui kaks korda. Riigil tekkisid tõsised eelarveprobleemid.

Eesti majanduspoliitika valikutest oli vastamisi kaks suunda: põllumeeste-

kogude ja sotsialistide domineeritud valitsused otsisid kriisiraskustele tuge riiklikust reguleerimisest – monopolidest, kaubandustõketest, juurdemaksetest põllumajandusele – ega uskunud krooni devalveerimise abisse. Liberaalsemat ja ka aktiivsemat joont üritasid ajada Karl Einbundi ja Jaan Tõnissoni valitsused. Viimaste tegevus oli aga raske, sest massiteadvuses kaotas devalveerimise või mittedevalveerimise küsimus kaine kaalutluse ja omandas religiooni omadused. Rahakursi muutmise vastased, eriti Eesti sotsialistid, ähvardasid kõigi hädadega, kaasa arvatud iseseisvuse kaotus. Rahval oli veel värskest meeles inflatsiooniaeg ning kindlaprot-sendilist devalveerimist ja kontrollimatut inflatsiooni ei osatud üksteisest eraldada. 1932. aasta talvel võttis Riigikogu vastu seaduse, millega keelas devalveerimise propaganda. Kui Jaan Tõnissoni valitsus viimaks 1933. aasta juunis krooni 35 protsenti devalveeris, selle taas Rootsi krooni tasemele viies, tähendas see ühtlasi Jaan Tõnissoni poliitilise karjääri lõppu.

Kuid just krooni devalveerimine koos maailma majanduskonjunktuuri paranemisega oli põhjus, miks majandus hakkas 1933. aasta teisel poolel paranema. Juba 1933. aastal ületas Eesti sisemajanduse kogutoodang *per capita* 1930. aasta taseme 2 protsenti ning 1937. aastal 20 protsenti.

Krooni käibeletoomine 1991 – eraldumine endise Nõukogude Liidu majandusruumist

Esialgu, pärast iseseisvuse taastamist 1991. aasta augustis, kuulus Eesti edasi rublatsooni. Nõukogude rubla oli hakanud sarnaselt omaaegse tsaarirubla kuhtuma, märkides impeeriumi agoniati. Vene impeeriumi lõpus toimus see sõjakulude ladumise tõttu elanikele, Nõukogude impeeriumi, süsteemi ja Nõukogude rubla aeg sai aga täis ilma suurema sõjatagi. 1992. aastal, millest peaaegu pool tuli Eestis veel rublaga läbi ajada, tõusid rublatsooni hinnad üle kümne korra.

1992. aasta juunis paljude välis-ekspertide soovitude vastaselt teostatud rahareformiga paisati esialgu ringluse 583 miljonit Eesti krooni, mille kattevara moodustus peamiselt enne sõda Inglise Panka ja Rootsi Riigipanka deponeeritud kullast. Eesti rahastustem rajati valuutakomitee põhimõttele, mis tähendas nn ankurvaluuta (esialgu oli selleks Saksa mark, hiljem euro) suhtes fikseeritud vahetuskursi, raha täielikku konverteeritavust ning seda, et kogu raha on tagatud valuuta-reservidega. Valuutakomitee süsteem oli algselt tekkinud vajadusest koloniaalterritooriumide raha nende emamaaga ühendada. Ehkki valuutakomitee süsteem piirab miinimumini riigi võimalusi iseseisvat rahapoliitikat

CORBIS / SCANPIX

Senised Eesti riigi rahareformid on toimunud selge vajaduse tõttu. Miks läheb Eesti üle eurole?

mine ning rublatsoonist lahkumine. Nende reformide ärajätmine või nende hilinemine oleks muutnud Eesti ajalugu ja nüüdisaega. Missuguseks, pole teada, ent igatahes mitte selliseks, mis suuremale osale meist meeldiks.

Neid reforme hinnates tuleb tunnustada nende kordaminekut: nii marga käibeletoomisega 1919. aastal kui krooni käibeletoomisega 1992. aastal saime hakkama peaaegu parimal viisil; raha stabiliseerimisega 1924. aastal saime küll hakkama halvemini kui näiteks lätlased või soomlased, aga kindlalt paremini kui poolakad, sakslased, ungarlased ja austerlased, kes pidid alustama kokkuvarisenud rahavääringu ja purustatud keskklassiga. Majanduskriisiaegse devalveerimisega küll hilinesime, ent suutsime olla paindlikumad kui pooled Euroopa riigid, kaasa arvatud näiteks Prantsusmaa, Šveits, Belgia ja Holland, kus end hilinenud devalveerimisega hoopis pikemasse depressiooni määrati. Veel väärib tähelepanu, et Rahvusvaheline Valuutafond suhtus 1992. aastal Eesti krooni käibeletoomisse kriitiliselt, ning tuleb tõsiselt tunnustada tolleaegseid rahareformi tegijaid, et nad siis, sarnaselt tänase päevaga, valuutafondi ülimaks autoriteediks ei pidanud ning seda nõu kuulda ei võtnud.

Niisiis – miks läheb Eesti ikkagi eurole üle? Meil puudub alus kahelda oma pädevuses, isegi eurotsooni kriteeriume aluseks võttes oleme oma rahaga kriisiajal toimetanud paremini kui eurotsoon ise. Niimoodi ei päde massimeedias peamiseks eurole ülemineku põhjenduseks toodud rahandusliku stabiilsuse saavutamine, millega kaasnevad välisinvesteeringud. Kui saime paremini hakkama kui eurotsoon, mis mõte on meil siis sellega liituda ja loobuda oma trumbist? Hoopis iseasi on sellesama Eestis nüüdsel murranguajal eurole üleminekuks tarvitatud käsisiduva rahanduspoliitika pädevus, aga sellest pole siinkohal mõtet kirjutada. Igatahes on meil pärast eurole ülemineku märksa vähem võimalusi katastroofi korral end kiiresti eurotsoonist lahti rakendada.

teostada, ei tähendanud see Eesti puhul siiski mõne teise riigi koloniaalterritoriumiks pürgimist, vaid seda valikut võiks pidada ainuvõimalikuks või vähemalt üheks parimaks lahenduseks oludes, kus Eesti kroon vajab usaldust. Niimoodi pole 1992. aasta rahareformile suurt midagi ette heita. Või kui just norida, siis ehk sellega, et venitati omavahelise rivaalitsemisselise tõttu ning rahaüksuse väärtus defineeriti ebamugavalt. 1 kroon vahetati 10 rubla vastu ja krooni väärtuseks määratleti 1/8 Saksa marka, kuid oleks näiteks võinud vahetada 1 krooni 50 rubla vastu ning defineerida krooni väärtuseks 5/8 Saksa marka: nii oleksime saanud ka ühesendilise ning võinud 17 aastat arveldada viis korda väiksemate summadega.

Agas see ei ole peamine. Pole kahtlust, et just varane ja edukas rahareform oli üks Eesti kiire majandusstardi tagaja. Hoopis teine asi on aga järgnev tegevus. Küllap tuleviku majandusajaloolased analüüsivad seda, kas Eesti majandusedu oleks saanud olla kiirem ja kriisilangus väiksem, kui pärast usalduse tekitamist krooni vastu, näiteks aastal 2000, oleks valuutakomitee põhimõttest loobunud paindlikuma ja iseseisvama süsteemi kasuks, ning kasutatud rahapolitiilisi meetmeid teadliku majanduspoliitika läbiviimiseks.

Euro kasutuselevõtt kui poliitiliste hoiakute kajastus

Senised Eesti riigi rahareformid on toimunud selge vajaduse tõttu: iseseisvussõja finantseerimine, kõikumalöönud usalduse taastamine ja raha stabiliseerimine, majanduskriisist välju-

Tõsi, see pole väga tugev vastuväide eurole. Kuid ka poolt olemisel pole muid sisulisi põhjendusi kui reisimise hõlbustamine. Eurole ülemineku toimub poliitilistel või veel laiematel – hoiakupoliitilistel põhjustel. Eesti poliitikas on viimasel poolteisel sajandil ikka konkureerinud kaks poliitilist suunda – üks pigem eestikeskne ja teine pigem kosmopoliitiline. Varemadel aegadel kandis esimest pigem parem- ja teist pigem vasakpoolsed. Nüüd aga on ajalooliselt demokraatia-, sotsiaalse õigluse ning rahvusvahelistumise eest väljas olnud sotsiaaldemokraatia tunnusooneks jäänud ainult rahvusvahelistumine, kuid seda jõulisemalt. Ent kõik – nii vasak- kui parempoolsed suunad – on ühtlase sogase voona üle kalkanud kosmopoliitilise neoliberalismi kosk, mis kannab ühiskondi globaliseerimise nime kandvale uuskolonialismile, kasumi- ja tänapäevakesksusele ning vastutusest eemalehoidmisele. Tänapäevane sotsialist on endiselt kosmopoliitiline, ent nüüd on seda ka Eestis tegutsev kapitalist ning nende mõlema jälgedes Eesti massimeedia ja poliitika. Kokkuvõttes on sellest saanud masinavärk, mis heidab tõsise diskussiooni üle parda isegi sõnavabaduse tingimustes. Nii – hoolimata rahva väga kaheldavast toetusest eurole üleminekuks – polegi teisi lahendusi pakkuvad suunad kõlapinda leidnud.

Ent seesama neoliberalism on loonud ka püramiidskeemile sarnaneva maailmarahanduse. Naiivne on loota, et kriis on läbi tingimustes, kui kriisile viinud lääne ühiskondade võlguelamine on süvenenud. Sestap pole välistatud, et peame järgmise rahareformi tegema juba sisulistel põhjustel, nagu me rahareforme ikka oleme teinud, pärast seda, kui eurotsoon kokku variseb. Võiksime selle kui ühe võimalusega harjuda ning õppida selles uut võimalust nägema. Eesti riik ei peaks käibelt kõrvaldatud kroone tagasi tooraineks tegema, vaid need säilitama. ●

AUTORIST

JAAK VALGE (1955) on ajaloolane, PhD. Tema doktoritöö käsitles Eesti majanduslikku iseseisvumist 1920. aastatel. Pälvinud Eesti ajalookirjanduse aastapreemia ja neli artiklipreemiat. Jaak Valge töötab Eesti Demograafia Instituudis juhtivateks uurimiseks ning õpetab globaliseerumise ja Euroopa poliitiliste režiimide ajalugu Tartu Ülikoolis. Peamised uurimisteemad on demokraatiade kokkuvarisemise põhjused Euroopas 20. sajandil ning Eesti 1930. aastate sisepoliitika.